

Неможливо однозначно поділити психотравмуючі ситуації за ступенем тяжкості. Кожна психотравмуюча ситуація має свою специфіку і особливості, свої психологічні наслідки для учасників і свідків, переживається кожною людиною індивідуально.

Психотравмуюча ситуація породжує в психіці людини травматичний процес, який зумовлює прогрес дезорганізації психічної діяльності зі спробами психіки утримати, локалізувати і дисоціювати цей процес.

Однією з основних задач психологічної допомоги людям, які зазнали впливу психічної травми, є повернення до нездійсненої «роботи горя», оскільки «робота горя» спрямована на відновлення психіки. Відновлення психіки після перенесеної психотравмуючої ситуації без розвитку в подальшому психічних порушень можливо за умов певної психологічної зрілості особистості, а також зовнішніх умов як підтримка оточуючих й достатня кількість часу. Такі умови необхідні для того, щоб відбулася нормальна реакція горя у людини, яка зазнала психотравми.

Список бібліографічних посилань

1. Калшед Д. Внутренний мир травмы. Архетипические защиты личностного духа. М.: Академ. проект, 2007. 368 с.
2. Пинчук И. Я. Распространенность психических расстройств в Украине. Журнал АМН Украины. 2010. Т. 16. С. 168–176.
3. Решетников М. М. Психическая травма: монография. СПб.: Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 2006. 322 с.
4. Сарджвеладзе Н., Беберашвили З., Джавахішвілі Д., Махашвілі Н., Сарджвеладзе Н. Травма и психологическая помощь. М.: Смысл, 2005. 180 с.
5. Трубицына Л. В. Процесс травмы. М.: Смысл, 2005. 218 с.
6. Шафрановський В. В., Дудник С. В. Психічне здоров'я населення України: стан, проблеми та шляхи вирішення. Україна. Здоров'я нації. 2016. № 3 (39). С. 12–18.

Одержано 10.02.2017

Проанализированы содержание, особенности и последствия травматического стресса как нормальной реакции человека на аномальные (травмирующие, экстремальные) события. Определены характеристики травмирующей ситуации: сильное психическое напряжение, значимые переживания, изменение самооценки и мотивации, личностные ресурсы (отягощающие и защитные факторы). Показано, что возникновение психических расстройств обусловлено не самой травмирующей ситуацией, а тем, как личность воспринимает такую ситуацию.

Ключевые слова: травмирующая ситуация, психические расстройства, переживание травмы.

УДК 159.9:316.624(373)

Ірина Вячеславівна ЖДАНОВА,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6361-3029>;

Олена В'ячеславівна СКОРОХОДОВА,

слухач магістратури Харківського національного університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Представлено результати дослідження життєвих цінностей підлітків, схильних до девіантної поведінки, з урахуванням гендерного аспекту. Показано, що життєві цінності юнаків та дівчат мають як схожі, так і специфічні риси. Прагнення до матеріального успіху та до почуття задоволення є загальним для підлітків, схильних до девіантної поведінки незалежно від статі. Самостійність, автономність, влада займають пріоритетне місце у системі цінностей юнаків, а прагнення до безпеки, здоров'я, прихильності і любові відрізняють дівчат, схильних до девіантної поведінки.

Складна соціально-економічна ситуація у сучасній Україні, трансформація моральних цінностей, політичних та ідеологічних реалій, наявність військових конфліктів та нестабільності у суспільстві не може не відбиватися на смислових сфері особистості, насамперед, підростаючого покоління. Соціальна дезорганізація, яка характерна для сучасного періоду, в цілому торкнулася підлітків сильніше, ніж дорослих. Це проявляється у зміні поведінкових патернів підлітків, частіше за все – у бік девіантної поведінки.

Підлітковий вік – це найбільш важкий і складний з усіх дитячих вікових періодів становлення і розвитку особистості. Він характеризується наявністю самих різноманітних психологічних проблем, труднощів і криз (Л. С. Виготський, Б. Д. Ельконін, А. О. Реан, Д. І. Фельдштейн та ін.).

Дослідження показують, що девіантна поведінка підлітків має ряд особливостей, які характеризують її як кількісно, так і якісно. Частіше за все вона проявляється у асоціальних, конфліктних та агресивних вчинках, деструктивних і ауто-деструктивних діях, відсутності інтересу до навчання, адитивних тенденціях тощо (Я. І. Гілінський, Т. А. Донських, О. Є. Личко, І. С. Кон, Т. В. Кондрашенко, Ц. П. Короленко, В. М. Кудрявцев, О. В. Мушинська, Н. І. Озерецький). Серед психологічних причин девіантної поведінки підлітків вагоме місце посідають особливості смислової сфери їх особистості [1; 3], що обумовлює актуальність дослідження саме цієї сфери.

Смислова сфера особистості є важливим смисловим регулятором поведінки та діяльності людини, що визначає життєву перспективу, вектор розвитку особистості, виступає у якості найважливішого джерела і механізму поведінки, пов'язує в єдине ціле особистість і соціальне середовище. Сутність смислової сфери особистості, її структура та розвиток досить добре визначені як вітчизняними вченими-психологами (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Б. С. Братусь, Ю. О. Васильєва, Ф. Е. Василюк, О. М. Леонтьєв, Д. О. Леонтьєв, А. В. Сірий, В. О. Ядов, М. С. Яницький та ін.), так і зарубіжними (А. Маслоу, М. Рокич, В. Франкл, С. Шварц та ін.). У роботах цих та інших дослідників показано, що система цінностей відіграє провідну роль у процесі розвитку особистості, є основним підґрунтям, що забезпечує її стабільність, визначеність і передбачуваність вчинків та поведінки в цілому, а також допомагає в адаптації до певних змін у житті [2].

Дослідженню смислової сфери особистості з девіантною поведінкою приділяли особливу увагу Ю. М. Антонян, С. О. Гарькавець, О. В. Землянська, К. Є. Ігошев, О. М. Павлик, А. Р. Ратінов, І. О. Рущенко, Н. Ю. Самікіна, М. Є. Серебрякова, Р. Ф. Хохряков, С. І. Яковенко та інші вчені. Ідея ціннісного підходу до розуміння ядра такої особистості звучить у працях А. І. Долгова, Л. В. Перова, А. Р. Ратінова, О. В. Мушинської, О. О. Ощепкова та ін. [3; 4].

Метою дослідницької роботи є виявлення гендерних особливостей життєвих цінностей підлітків, схильних до девіантної поведінки. У дослідженні взяли участь 68 підлітків 7–9 класів, у яких за допомогою методики А. Орел було діагностовано схильність до девіантної поведінки, з них 30 підлітків жіночої статі і 38 чоловічої. Використовувалися методика визначення життєвих цінностей особистості (MUST-тест) Н. П. Іванова, О. Ф. Колобової та методика Ш.Шварца для дослідження цінностей особистості.

Аналіз життєвих цінностей підлітків, схильних до девіантної поведінки, за методикою MUST-тест показав, що незалежно від статі найбільш значущими для досліджуваних є матеріальний успіх (16,1 та 14,8) та почуття задоволення (14,9 і 14,1). Прагнення до самостійності, автономності є більш вираженим у хлопців (23,1 проти 8,9; $p \leq 0,01$), а прагнення до безпеки і захищеності (5,7 і 8,5; $p \leq 0,01$, здоров'я (3,5 і 7,0; $p \leq 0,01$), прихильності і любові (6,4 і 11,3; $p \leq 0,01$) – для дівчат. Ні дівчата, ні хлопці не оцінюють як важливі цінності «служіння людям», «багате духовно-релігійне життя», «свобода, відкритість і демократія в суспільстві», «багатство духовної культури», показники за якими були найнижчими.

Структура нормативних цінностей (ідеалів) підлітків, визначена за допомогою методики Ш.Шварца, є схожою у дівчат і юнаків та визначається перевагою цінностей безпеки, гармонії та стабільності відносин, гармонії та стабільності відносин, особистого успіху й як слідство – соціального ухвалення, цінностей дружби, любові, відповідальності.

А структура цінностей хлопців та дівчат, схильних до девіантної поведінки, на рівні індивідуальних пріоритетів є певною мірою схожою. Незалежно від статі підлітки

відзначають себе похотими на людей, у яких в якості мотиваційних цілей виступають прагнення до безпеки та стабільності (суспільства, відносин і себе самих), самостійність мислення і вибору способів дії, прагнення до нового, в тому числі – до нових переживань та відчуттів, бажання насолоди або чуттєвих задоволень. При цьому, прагнення до стимуляції (5,6 і 3,9; $p \leq 0,05$), досягнень (4,2 і 2,5; $p \leq 0,05$) та влади (3,6 і 1,8; $p \leq 0,05$) є достовірно більш вираженим у хлопців.

Спостерігається певна дисоціація між життєвими цінностями підлітків, схильними до девіантної поведінки. Зокрема, дівчата декларують необхідність збереження й підвищення благополуччя близьких людей, вказують на значущість особистого успіху і соціального статусу, але у реальній поведінці ці цінності майже не проявляються. Не знаходять належного вираження у реальній поведінці хлопців цінності конформності та доброти, які вони вважають достатньо значущими. І навпаки, цінність «стимуляція» є не дуже важливою з точки зору нормативних ідеалів хлопців, але у їх поведінці вона займає достовірно більш значне місце.

Отже, на підставі нашого дослідження можна зробити висновок про необхідність врахування у психопрофілактичній і психокорекційній роботі з підлітками, схильними до девіантної поведінки, гендерних особливостей їх життєвих цінностей. Ця специфіка повинна відбиватися у основних завданнях, формах та методах психопрофілактичної роботи, яка у свою чергу повинна проводитися з опорою на активізацію особистісних ресурсів юнаків та дівчат.

Список бібліографічних посилань

1. Змановская Е. В. Девиантология (психология отклоняющегося поведения): учеб. пособие для студ. ВУЗов. 2-е изд., испр. М.: Академия, 2004. 288 с.

2. Лавріненко В. А. Психологічні особливості становлення смислової сфери підлітків. *Психологія і особистість*. 2013. № 1. С. 59–74.

3. Мушинська О. В. Гендерні особливості смислової сфери особистості неповнолітніх правопорушників: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2005. 19 с.

4. Ощепков А. А. Особенности ценностных ориентаций и социальных установок подростков, склонных к девиантному поведению: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Казань, 2012. 25 с.

Одержано 13.03.2017

Представлены результаты исследования жизненных ценностей подростков, склонных к девиантному поведению, с учетом гендерного аспекта. Показано, что жизненные ценности юношей и девушек имеют как общие, так и специфические черты. Стремление к материальному успеху и к чувству удовольствия является общим для подростков, склонных к девиантному поведению независимо от пола. Самостоятельность, автономность, власть занимают приоритетное место в системе ценностей юношей, а стремление к безопасности, здоровью, привязанности и любви отличает девушек, склонных к девиантному поведению.

УДК 159.953

Евгений Валентинович ЗАЙКА,

кандидат психологических наук, доцент, профессор кафедры общей психологии
Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина

НЕПРОИЗВОЛЬНОЕ ЗАПОМИНАНИЕ ФОНОВОГО ЗРИТЕЛЬНОГО МАТЕРИАЛА СТАРШЕКЛАССНИКАМИ: ВЛИЯНИЕ ВОЗРАСТА, УСПЕВАЕМОСТИ И СКОРОСТИ ДЕЙСТВИЯ

Представлены результаты экспериментального исследования непроизвольного запоминания фигур: хорошо знакомых и незнакомых, одинаковой геометрической сложности. Результаты непосредственного и отсроченного воспроизведения зависят от типа фигуры, возраста и успеваемости старших школьников.

Ключевые слова: непроизвольные запоминания, отсроченное воспроизведение, фоновый материал, целостные эталоны памяти.